

Наслов оригинала:

Ben H. Shepherd
Terror in the Balkans
German Armies and Partisan Warfare

Copyright © 2012 by the President and Fellows of Harvard College
Published by arrangement with Harvard University Press

Књига 5

Едиција Викџорија доноси књиге о борби за њобеду.

Бен Х. Шепард

ТЕРОР НА БАЛКАНУ

**Немачка војска и
партизански начин ратовања**

Превела с енглеског
Алиса Кољеншић Радић

Магелан Прес
Београд, 2014.

УВОД

У пролеће 1941. године, надувен од победе извојеване над разним противницима широм Европе, немачки Вермахт је кренуо на балканску краљевину Југославију.¹ Југословенска војска је савладана за десет дана и на брзину је успостављена импровизирана окупациона власт. Међутим, убрзо је дошло до народног отпора, који се временом развио у побуну која је трајала током читавог Другог светског рата и која се по насиљу и упорности ни најмање није разликовала од осталих.² Одликовала се не само тешким борбама против окупације сила Осовине и свирепих противмера које су њене снаге примењивале, већ и братоубилачким ратом који се водио између етничких група које се у Југославији међусобно нису трпеле. Ово је био готово једини разлог за смрт 1.750.000 људи – 11 процената становништва – колико их је у Југославији током Другог светског рата изгубило живот.³

Хитлер и Вермахт су на ослободилачку борбу одговорили хапшењем талаца и одмаздама које су, у смислу неселективног крвопролића до кога су довеле, биле невероватне чак и према нацистичким мерилима. Наређење које је на самом почетку рата издао генерал-пуковник Франц Бом,⁴ главнокомандујући генерал Вермахта у Србији, на најбољи начин илуструје смисао ове кампање, као и историјски уврежену мржњу која је помогла да се са кампањом отпочне:

„Циљ треба да постигнете у земљи у којој су 1914. године реке немачке крви текле због подмуклости Срба, како мушкараца, тако и жена. Ви сте они који ће осветити те мртве. Целој Србији мора да се стави до знања да отпор не води ничему, и то на начин који ће најјаче деловати на целокупно становништво. Ко год буде показивао милост у обављању дужности, биће позван на одговорност, без обзира на чин и положај, и биће му суђено пред војним судом.”⁵

Иако је народни отпор представљао велику опасност за окупацију сила Осовине, оно што је Бом тражио превазилазило је све уобичајене оквири легалности и морала.⁶ При томе, Бом није припадао организацији за коју се најчешће везују највећи ужаси нацистичке окупације, већ Вермахту. Истом оном Вермахту кога је становништво после Другог светског рата деценијама доживљавало као бастион моралног понашања и место са кога је пружан активан отпор изопаченом нацистичком режиму. Бомово наређење, међутим, представља само један пример у огромном броју доказа који су откривени током претходне четири и по деценије и који су разбили мит о „неукаљаном“ Вермахту.

Овај мит је, у периоду од 1945. године па надаље, изузетно дуго трајао. Током Другог светског рата, нацистички режим проузроковао је разарање и несрећу широм окупираних Европе, од Атлантског океана до Урала. Окупирано становништво временом је све више остајало без хране, привредних ресурса и радне снаге, све у циљу опскрбљивања немачке ратне привреде која је постајала све захтевнија. Што се више ишло на исток, слика је постајала све мучнија; ту је пиратско дивљање нациста било додатно оснажено њиховим веровањем да „расно инфериорни“ словенски народи источне Европе по природи ствари и нису ништа друго него робови које би требало некажњено десетковати и експлоатисати. Ништа од овога нема везе са терором, а на крају ни са геноцидом спроведеним против група које је нацистичка идеологија сматрала опасним по сам опстанак немачке расе – комуниста, Мануша и Рома, а, пре свега, Јевреја. Како се отпор немачком привредном и идеолошком диктату ширио по континенту, нацисти су му се супротстављали све неселективнијим безбедносним кампањама, које су на крају резултирале деструкцијом и крвопролићем огромних размера. „Безбедносне потребе“ су нарочито у источним регионима нацистичког царства употребљаване као згодан изговор за још обимнију примену ових наређења.⁷

Вермахт је, са друге стране – како су тврдили они који су му после рата говорили у прилог – остао неукаљан учешћем у било каквим облицима терора и експлоатације.⁸ Тек касних

шездесетих година, када су студенти у Западној Немачкој изашли на улице против режима који је, по њиховом схватању, био непоправљиво компромитован својим ранијим везама са нацизмом, историчари су полако почели да руше мит о „чистом“ Вермахту. Данас, седамдесет година после Другог светског рата, може са сигурношћу да се каже да је Вермахт – или, ако ништа друго, бар његов командни кадар – учествовао, а некада играо и главну улогу у варварским делима која су у име Трећег рајха почињена у окупираној Европи. Иако је и морнарица (*Kriegsmarine*), а нарочито авијација (*Luftwaffe*), била укаљана саучесништвом у нацистичким злочинима, учешће копнене војске (*Heer*) – далеко најбројнијег рода Вермахта – било је у овим злоделима најзаступљеније. Самим тим се већина студија, које су, заједничким напорима, откриле оптужујућу документацију о понашању Вермахта, бавила баш копненом војском. Оно што је изронило, била је слика виших официра који су учествовали у злоделима нацистичког режима, превасходно зато што је то било у складу са њиховим професионалним амбицијама и идеолошким уверењима.⁹

Други разлог због кога је Бомово наређење важно, односи се баш на та идеолошка уверења. Ради се о веома речитом подсећању да су разлози за таква уверења настали много раније. Разлог због ког је немачка армија подржала нацистички режим била је у великој мери ситуација у којој се она затекла после Првог светског рата који је трајао од 1914. до 1918. године. У послератним годинама, побеђена немачка војска некадашње империје, *Kaiserheer*, од милионске силе сведена је на одбрамбене снаге које су бројале сто хиљада људи – на Рајхсвер. Официрима Рајхсвера посебно је примамљиво деловало обећање нациста да ће у наредним годинама исцепати мировни споразум и Немачку поново наоружати. Оно им је пружало могућност да развијају своје професионалне амбиције – оно што слаб демократски режим који је у Немачкој био на снази од 1918. до 1933. године никако није могао да им понуди. Постојали су, међутим, и други разлози, из раније историје, због којих је војска била спремна да се у испуњавању плана нациста понаша крајње немилосрдно.

Наређење генерала Бома алудира на један од њих. Деценијска мржња према Србима на коју се оно позива била је последица историјске нетрпељивости, и њен отровни утицај на понашање немачке војске током Другог светског рата представља главну тему ове студије.

Питања о томе коју је дозу бруталности, и због чега, немачка војска употребљавала током Другог светског рата, изузетно су опсежна и сложена. Војна кампања против народноослободилачке борбе у Југославији, којом се ова студија посебно бави, нуди јасан увид у поменуто непријатељство међу народима и начин на који је оно утицало на понашање војника.

Током историје, немачка војска није била једина која је у сусрету са оружаним отпором реаговала превеликом грубошћу. Окупационе јединице често су биле неадекватно обучене и опремљене, а неретко им је недостајало и људство које је било потребно да би се окупираним територијама успешно владало. На грубо понашање војника утицали су страх и фрустрације, изазвани боравком у непознатим областима: невидљив и често веома покретан непријатељ који је био спреман да се против њих бори на суров и непоштен начин, сусрети са цивилним становништвом на које су у најбољем случају могли да се ослоне само делимично, као и чињеница да су живели и водили борбе на неприступачном терену који је побуњеницима изузетно одговарао, док је за оне који су им се супротстављали представљао топографску ноћну мору.

Партизани-комунисти, који ће се у окупираној Југославији за Немце показати као противници које је најтеже савладати, често су се борили на начин на који је то радила и конвенционална војска. Како је рат напредовао, овај начин борбе је Партизанима све више одговарао; покрет је био охрабрен својом све већом снагом и бројем бораца, а јављала се и све израженија потреба за овом врстом ратовања, јер су се борбе водиле на отвореном.¹⁰ И поред тога, Партизани и остале побуњеничке групе у ратом захваћеној Југославији, ипак су се углавном борили на нерегуларан начин. Нерегуларни борци са којима су се Немци током Другог светског рата сусретали у Југославији често су занемаривали два

критеријума која је 1907. године прописала Хашка конвенција и који су се односили на правилно вођење рата: често није било могуће лако их идентификовати и оружје су углавном носили скривено. Југословенски Партизани су се, такође, редовно изруживали и трећем критеријуму: мучили су и убијали немачке заробљенике, а поготово локалне сараднике са окупатором, често се оглушујући о све међународно прихваћене начине понашања.¹¹

У периоду до избијања Другог светског рата, међународни закони су окупационим силама учинили извесне уступке по питању борбе против нерегуларних противника. На основу члана 50 Хашке конвенције, било је дозвољено хапшење талаца како би се осигурало одговарајуће понашање окупираниог становништва. Узимање талаца је у међуратним годинама постало широко распрострањена пракса. Конвенција је одобравала и одмазду, али само ако се радило о цивилима који су заиста на неки начин учествовали у пружању отпора. Није, међутим, било речи о томе да ли би одмазда требало да укључује и смртну казну или би окупационе снаге требало да се задрже на мерама попут новчаних казни и конфисковања имовине. У сваком случају, немачки генерали који су после Другог светског рата осуђени у Нирнбергу нису у затвору завршили због убијања цивила – нечега чиме су се, наравно, обилно и активно бавили војници обе стране, нарочито када се радило о ратовању из ваздуха. Генерали су осуђени због тога што је одмазда коју су спроводили на окупираним територијама често била неселективна и непропорционална.¹²

Кампања немачке војске против побуњеника у Југославији – вођена под руководством команданата, како авијације, тако и копнене војске – није била толико брутална искључиво због услова у којима се одвијала. Ту се ипак радило о војсци чије је руководство, услед идеолошких симпатија и каријерне срачунатости, следило нацистичку звезду водиљу. Намера му је била да у умове и понашање својих војника усади веровања и ставове који ће их – надали су се – трансформисати у вољне извршиоце „нацистичких“ метода ратовања. Оно је активно учествовало и у кампањама које су СС јединице и полиција спроводили широм Европе са циљем да „очисте“ окупиране територије од „идеолошких непријатеља“

Рајха. Током тих кампања, војно руководство је, између осталог, увучено у низ убилачких подухвата из којих се касније изродило „Крајње решење“ за „проблем“ који су нацистима представљали европски Јевреји.

Сходно томе, од војника се у борби против побуњеника очекивало да издавају, малтретирају и убијају Јевреје, комунисте и припаднике ромске и манушке етничке групације; требало је да послуже као жртвена јагњад, или да се над њима врши одмазда за нападе побуњеника. Немачко војно руководство настојало је да пропагандом убеди војнике у то да ове групе представљају „безбедносни ризик“. Од лета 1941. године, када се идеја о финалном решењу већ брзо ширила Европом, ово објашњење се користило као оправдање за десетине хиљада Јевреја, Мануша и Рома које су јединице СС-а ликвидирале у областима које су биле под њиховом контролом.

Уопштено гледано, од самих војника се очекивало да у пракси спроведу веровање националсоцијалиста да на било који облик немира на окупираним територијама треба одговорити терором. Током највећег дела рата, овај приступ је био много мање заступљен у западном делу окупиране Европе. У областима југоисточне и источне Европе у којима су живели Словени, ситуација је, међутим, била другачија. Изразито свирепонашање окупационих снага нацистичког режима у овим областима од самог почетка је изазивало већу могућност побуне. Претежно неприступачан терен који се састојао махом од шума, мочвара и планина представљао је идеално окружење за пружање отпора од стране наоружаних паравојних формација. Када је дошло до оружаног отпора, „расна заосталост“ словенског становништва – које је, како су Немци веровали, помагало побуњеницима, дајући им склониште и храну – изазвала је још већу потребу да се на становништво примени свирепа немачка одмазда. Нацистички приступ проблему са побуњеницима у југоисточној и источној Европи наишао је у немачкој војсци на посебно плодно тло.

То је резултирало многобројним наређењима и мерама које су често биле екстремно бруталне, попут непримерено диспропорционалних стрељања у виду одмазде, уништавања небројених

села и пустошења читавих области у обимним покретним операцијама, организованим не толико против припадника покрета отпора колико против припадника цивилног становништва за које су Немци, тачно или погрешно, веровали да им на разне начине помажу. Штавише, каснији извештаји немачких јединица за борбу против побуњеника указују на многобројне операције у којима је број мртвих „непријатеља“ значајно превазилазио и број убијених Немаца и број комада пронађеног непријатељског оружја. Овај податак говори у прилог чињеници да је у тим акцијама убијен велики број људи који нису учествовали у борбама, иако су цифре – намерно или случајно – могле да буду и преувеличане.¹³ Ипак, нема сумње да је превише често долазило до убијања цивила. Неки команданти су чак, из личних разлога, своје војнике терали на много већи степен уништавања и убијања од оног који су од њих очекивали виши командни кадрови.

Ипак, без обзира на бруталност која ју је обележила, борба против побуњеника коју је немачка војска водила у овим областима имала је и своју нормалнију, уздржанију страну. Како је рат трајао све дуже и недвосмислено се све више окретао против Немачке, многим официрима је временом бивало све јасније да у настојањима да под контролом држе своје источне и југоисточне европске територије, они неће моћи искључиво да се ослањају на застрашивање. Схватили су, пре свега, да, иако је потреба за покретним операцијама великих размера свакако постојала, ниједна стратегија у борби против побуњеника није могла да опстане без малих, добро наоружаних покретних патрола и омањих гарнизона стационираних међу становништвом које је деловало као да би могло да потпадне под утицај побуњеника. Што је још важније, увидели су постојање потребе да се терор уравнотежи, можда чак и замени умеренијом политиком која би становништву, у замену за сарадњу, заправо понудила нешто конкретно. Самим тим, они су, на пример, подстицали блажи однос према побуњеницима-дезертерима, или расподелу обрадиве земље међу становништвом окупираних руралних области. Ове покушаје је, са мање или више успеха, пропратила војна пропагандна машинерија.

Ова конструктивнија настојања нису, међутим, била довољна да промене начин на који је Немачка у источној и југоисточној Европи ратовала против побуњеника. Оно у чему су она, додуше, често успевала било је уношење забуне међу војнике. Официри који су се трудили да их спроведу, нису то радили зато што су били квалитетнијег моралног кова од својих колега – иако многи то јесу били – већ зато што су били разумнији. Сама чињеница да су се толико трудили, са друге стране, подсећа историчаре на то да мотиве и деловање немачке војске не треба посматрати црно-бело.

Ово, међутим, умањује сложеност врста понашања којима се ова студија бави. Она, наиме, не истражује шта је мотивисало борбу против побуњеника у вишим командним кадровима, већ у јединицама на терену. Историчари су нам показали слику која говори о томе да је високо војно руководство било у великој мери одговорно за нацистичке злочине. Са друге стране, још није ни приближно разрешено питање у којој су мери, и због чега, немачки војници учествовали у њима.¹⁴

Ова студија се заправо не бави мотивима обичних војника, о чему често нема много података,¹⁵ већ мотивима оних који су командовали дивизијама. У немачкој, као и у осталим армијама, вођење дивизије представљало је кључан командни положај. Као најмања комбинована наоружана формација која је способна да независно изводи ратне операције, она је представљала основну јединицу немачке армије. Дивизија је била и место споја између директива које су долазиле са виших командних положаја и јединица на терену; ту су се просејавала наређења више команде која су одређивала смер у борби против побуњеника и која су се потом, уз сопствена наређења, преносила даље на пукове и остале јединице.

Главни извори података које је за собом оставила команда средњег нивоа – званична документација на нивоу дивизија и јединица које су им биле подређене – разнолика је и обимна, иако је прате проблеми недовољне поузданости и потпуности.¹⁶ У овој студији највише су коришћене оперативна документација немачке војске (Иа), документација интенданта (Иб) и документација

шпијунских служби (Иц). Оне пружају ширу слику о томе на који начин су се дивизије бориле против побуњеника. Оперативна документација садржи наређења и извештаје који се односе, како на питања опште безбедности, тако и на појединачне операције организоване у борби против припадника оружаног отпора. Интендант дивизије је био задужен за прикупљање извештаја различитих подсекција дивизије, укључујући дивизиони војни суд, војну полицију и канцеларије задужене за транспорт и залихе. Документација шпијунских служби детаљно обрађује питања која се односе на расположење становништва и обезбеђивање пропагандних и слободних активности за војнике. Када је реч о процени расположења становништва, информативна служба се у великој мери ослањала на податке прикупљене од локалних сарадника. Њена документација садржи и извештаје о побуњеничким групама и активностима, добијене од доушника-цивила, као и транскрипте разговора вођених са заробљеним побуњеницима или са побуњеницима који су дезертирали. Они садрже податке о величини, саставу и активностима група које су на територији одређене дивизије пружале оружани отпор.¹⁷

Када се ова наређења и извештаји погледају заједно, они боље осветљавају тадашње околности и додатне факторе који су утицали на мотивацију и понашање официра. Извори на нивоу дивизија изузетно ретко експлицитно наводе идеолошке мотиве официра, готово никада. Много тога, међутим, може да се закључи на основу онога што су официри радили, нарочито када се овакви извори користе у комбинацији са оним врстама биографских података који су коришћени у овој студији.

Пре него што се окренемо њима, треба рећи још нешто о евиденцији на нивоу дивизија. С обзиром на то да се састоји махом од докумената које су сачинили официри, а не обични војници, она пружа јаснију слику о томе шта је мотивисало оне који су дивизијама командовали. Ипак – кроз дисциплинске извештаје и пребројавање мртвих тела после ратних акција – она пружа својерестан увид и у понашање самих војника. Важно је увидети значајан допринос евиденције у овој области истраживања, и то не само због тога што понашање војника већ само по себи

представља значајну тему. Она је важна и због начина на који су команданти дивизија реаговали на њихово понашање, или пропуштали да на њега реагују, што додатно говори и о свести самих команданата.

Уопштено гледано, расположиви извори биографских података који се односе на команданте дивизија немачке војске у Југославији више откривају њихове мотиве него што то слични извори чине, када су у питању они који су командовали дивизијама које су током Другог светског рата водиле борбе у другим регионима. Разлог за ово лежи у чињеници да изузетно велики број војних команданата који су служили у Југославији нису заправо ни били пореклом Немци, већ Аустријанци. У документацији аустроугарске Краљевско-империјалне војске из Првог светског рата постоје изворни документи који објашњавају лична искуства из периода живота многих виших аустријских официра током кога су се ови формирали као личности. Када је реч о немачкој Царској војсци, ова врста документације углавном је уништена у Другом светском рату, током савезничког бомбардовања.¹⁸

Евиденцију Краљевско-империјалне војске треба посматрати заједно са осталим врстама докумената који садрже биографске податке о немачким и аустријским официрима. Међу њима су: историјат пукова из Првог светског рата, седам томова књиге *Österreich-Ungarns letzter Krieg*, званична аустријска верзија Првог светског рата, издата 1930. године, која детаљно описује кретање и деловање аустроугарских јединица у периоду од 1914. до 1918. године,¹⁹ као и лични досијеи официра. У њима се наводе место рођења, друштвено порекло и подаци о дотадашњем служењу у војсци. Њих је имала немачка војска, Краљевско-империјална војска, армије које су их наследиле у међуратним годинама, а потом и немачка војска за време Трећег рајха.²⁰

Команда дивизије није служила само за преношење „наређења одозго”. Она је често утицала на то како ће директиве са виших положаја бити примењене, и то методама које су се често веома разликовале. С обзиром на то да су на начин размишљања команданата дивизија утицали различити фактори, овај податак не изненађује.

Стање у окупационој дивизији зависило је од залиха, степена обучености и опреме, терена на коме је она била принуђена да функционише, њене борбене готовости, степена окрутности, као и неухватљивости побуњеника са којима се суочавала. На крају, оно је зависило и од односа који је дивизија имала са окупираним становништвом са којим је свакодневно долазила у контакт. Могуће је да је овај однос заправо представљао најважнији, али и најсложенији фактор. Становништво које се затекло између две ватре било је обема странама од кључног значаја за успех – без обзира на то да ли се радило о људству, храни, смештају, или информацијама. Локална међуетничка нетрпељивост, која је у време Другог светског рада у Југославији била изузетно изражена, додатно је компликовала односе између окупатора и окупираног становништва.

Ови феномени су на различите дивизије утицали на различите начине у различито време. Док би једна таворила у окупационој жабокречини, друга би се суочавала са мноштвом изузетно тешких, непрекидних и исцрпљујућих покретних операција у борбама против припадника оружаног отпора. Већина је током боравка на терену доживела и једно и друго, што је свакако морало да утиче на понашање официра и војника.

Штавише, и различити команданти дивизија највероватније су различито сагледавали ситуације у којима су се затицали, као и многобројне факторе који су на њих утицали. На формирање ставова и понашања људи нису утицала само уједначено јака националсоцијалистичка уверења, већ и разне животне околности. Коначно, начин на који се командовало у Трећем рајху, од Хитлера наниже, био је далеко слободнији него што се то мисли, што значи да директиве које су се односиле на борбу против побуњеника нису толико представљале јасно срочена наређења колико опште смернице за даље поступање. Многима од њих намера је била да подстакну домишљатост и окрутност међу војницима којима су оне биле упућене, као и комбинацију строгости и иницијативе, те су, такве, какве су биле, представљале отелотворење националсоцијалистичког „принципа лидерства”.²¹ Неке од њих су, међутим, биле до те мере уопштене да су јединицама

на терену давале могућност да их примене уз уздржаност или суровост.

Поглавља која следе баве се значајем свих ових утицаја, разматрајући их заједно са институционалним командним оквирима, у оквиру којих су се појављивали. Поглавља од један до три испитују како су, током деценија, сукцесивни догађаји формирали ставове војних институција чији су припадници били и официри којима се ова студија бави. Неки од ових утицаја били су везани за одређену ратну област, као што је Балкан, који такође представља тему студије. Други су, пак, имали шире историјско порекло. Сви су, међутим, могли да утичу на ставове и понашање виших официра немачке војске који ће касније, током Другог светског рата, служити на Балкану.

Овим се поставља сценографија за поглавља, почев од четвртог до десетог. Она не садрже свеобухватан приказ борбе коју је немачка војска водила против припадника оружаног отпора у Југославији, већ представљају појединачне студије о четири различите дивизије у периоду од пролећа 1941. до ране 1943. године,²² које се баве, како понашањем команданата средњег ранга и њихових јединица на терену у различитим деловима Југославије, тако и узроцима њиховог понашања. У њима се, нарочито у четвртог и седмом поглављу, откривају ранији догађаји који су утицали на понашање свих зараћених страна у периоду од када су силе Осовине окупирале Југославију, па надаље.

На крају треба напоменути још нешто. Сагледан без већег удубљивања, период између 1914. и 1945. године представљао је време које је Европа, између два изузетно деструктивна рата, провела у каквом-таквом, двадесетогодишњем миру. Постоји, међутим, и други угао гледања на ово време; познат као присталица ове друге перспективе, Ерик Хобсбаум каже: „Када се погледа уназад на тридесет једну годину, од атентата на аустријског надвојводу у Сарајеву до безусловне предаје Јапана – у поређењу са Тридесетогодишњим ратом који је вођен у седамнаестом веку, тај период немачке историје мора да изгледа као време потпуног хаоса”.²³ Самим тим, може се сматрати и да је Други светски рат довео до деструктивне кулминације горког националног

и – што је још важније – идеолошког ривалства које је на кобан начин избило на сцену током овог уводног тридесетогодишњег периода. У којој мери овакво виђење ствари тачно осликава овај период, питање је којим ће се историчари и даље бавити. Намера ове студије јесте да допринесе одговору на ово питање тако што ће истражити како се свест једне одређене групе официра развијала током овог периода, и како су се ти официри понели у време његовог катаклизмичног краја.

ПОГЛАВЉЕ 1

Стање пре Првог светског рата

Промене у оквиру официрске корпуса

Порекло припадника официрског корпуса војних снага Трећег рајха није било исто. У годинама након оснивања монархије у Немачкој 1871. године, потребе армије која је непрестано расла – уједињујући војске више краљевстава: Прусије, Саксоније, Баварске и Виртемберга – приморале су немачки официрски корпус да одбаци своју друштвену ексклузивност и прихвати припаднике целокупне средње класе. Трка за наоружањем која се пред избијање Првог светског рата 1914. године одвијала широм континента додатно је убрзала тај процес. У периоду после 1918. године, по завршетку рата, Рајхсвер је остао без људства, у тој мери да је командни кадар нове армије у великом делу успео да поврати свој некадашњи ексклузивни друштвени статус. Међутим, 1935. године, Хитлер је прогласио неважећим одредбе Версајског уговора о разоружању и објавио да ће Рајхсвер бити замењена мобилисаном копненом војском (*Heer*), новим ваздухопловством и увећаном морнарицом. Касније, од 1938. године, па надаље, официрски корпус је проширен пријемом мушкараца немачке националности који су живели изван граница Рајха. Већина их је дошла из области у којима се говорио немачки језик, тј. из некадашње Аустроугарске монархије која је током Првог светског рата била савезница Немачке. Највише их је стигло из Републике Аустрије, настале 1918. године.

Свих девет официра којима се бави ова студија командовали су немачким дивизијама које су се у Југославији бориле против оних који су се одупирали окупацији снага Осовине. Сви су рођени у периоду између 1880. и 1890. године, на територији немачког Рајха или у деловима Аустроугарске монархије у којима се говорио немачки језик. У првим годинама двадесетог века, сви

су служили у институцијама које су биле изложене изразитим друштвеним и политичким променама. Саме те промене, као и мешавина отпора и пристајања са којом су два официрска корпуса на њих одговорила, извршиће велики утицај, како на карактер корпуса, тако и на став младића, који су у њима започињали службу. Неки од тих утицаја ће се показати корисним, али ће већина бити погубна. У сваком случају, никако се не може рећи да су током овог периода нови официри чврсто и неизбежно кренули ка националсоцијалистичком начину ратовања; до тога ће довести тек каснији догађаји. Веома важно семе је, међутим, било посејано.²⁴

Без обзира на то да ли се радило о нижем командном кадру или о највишим командантима на терену, архиконзервативци који су командовали корпусом немачких официра били су свесни чињенице да велика, технички оспособљена Царска немачка армија подразумева потребу да јој и официрски корпус буде велики и технички оспособљен. Његови припадници више нису могли да потичу искључиво из бастиона који су вековима служили пруској држави – из породица Јункер аристократа и земљопоседника, протестантских свештеника, виших државних службеника и самих официра – већ из много ширег, средњег друштвеног слоја.²⁵

Проширење је, међутим, са собом носило и ризик. Официрски корпус је себе доживљавао као бедем против узнемирујућих и потенцијално опасних друштвених промена. Традиционално незаинтересован за спољна догађања, већ дуго је показивао неповерење према буржоаској средњој класи, мада ни приближно онолико колико се плашио индустријске, радничке класе која је тада настајала у Немачкој.²⁶ Иако је војно руководство подржавало неопходно проширење официрског корпуса, оно је ипак настојало да опасност од друштвеног разводњавања сведе на минимум, тако што су се официрски кандидати примали само из тзв. „пожељних кругова” немачке средње класе. Нови цар Вилхелм II је 1890. године објаснио концепцију „пожељних друштвених кругова”: „Уз синове аристократских породица из земље, и синове мојих верних официра и државних службеника, који по древној

традицији представљају главне стубове официрског корпуса, заставе видим и у рукама синова часних буржоаских породица у којима се љубав према краљу и домовини, као и поштовање према војсци и хришћанским моралним вредностима гаји и преноси са колена на колена”.²⁷

Југоисточно од немачког Рајха простирала се мултиетничка Аустроугарска монархија. Ту су Мађари и припадници немачке нације у Аустрији владали полиглотском царевином чије се становништво састојало од Пољака, Рутена, Чеха, Словака, Италијана, Румуна, Хрвата, Албанаца, Срба и Јевреја. Под царевом командом деловале су три засебне армије – домаће војске аустријског и мађарског дела монархије, али и још јача, здружена војска. Та здружена војска, адекватно названа Краљевско-империјалном, представљала је у периоду пре него што ће монархија, 1918. године, пропасти, главно седиште официра рођених у Аустрији који ће бити предмет ове студије.

Као што је то био случај и у Немачкој, официрски корпус Краљевско-империјалне војске традиционално је био дубоко конзервативан, друштвено селективан – мада је већина људи потицала из породица официра, нераспоређених официра или службених лица, а не из аристократских породица, као што је то налагала традиција – и одлучан да остане по страни у односу на грађански остатак друштва.²⁸ Међутим, као и немачки официрски корпус, морао је на неки начин да се прилагоди променама до којих је дошло на крају деветнаестог и почетком двадесетог века. У том тренутку, најважнији је био покушај да се поправи ситуација везана за озбиљан, трајан мањак официра у војсци која је, услед релативне економске неразвијености, као и изузетне штедљивости аустријског и мађарског парламента, била превише мала и неадекватно опремљена.²⁹ Делимично решење представљало је поновно отварање официрског корпуса према кандидатима који су долазили из ширих друштвених слојева. Овом егалитаристичком потезу допринео је и систем војних школа који је припремао кандидате за официрске положаје.³⁰

Међу људством Краљевско-империјалне војске био је заступљен целокупан етнички каледоскоп тадашње монархије. Са друге

стране, у официрском корпусу доминирали су Немци – иако узрок томе није била толико њихова национална припадност, колико њихово квалитетније образовање.³¹

Различити огранци обе армије задржали су сопствено хијерархијско устројство. Најтраженија је била коњица, за њом артиљерија, и на крају пешадија.³² За аустроугарске официре, одлазак у пешадију представљао је лутрију која је зависила од локације јединице, квалитета официра који су њоме командовали и степена писмености самих војника. Ово последње је било везано за етнички састав јединице; једнојезичне јединице чиниле су само мали део свеукупне војске, а у њима је још мањи број људи говорио немачки језик.³³

Друштвена правила са којима су се суочавали млади официри била су једнако круга. Док су неки немачки официри, стационарани у космополитским, урбаним центрима Рајха, имали могућност да се баве својим интелектуалним интересовањима,³⁴ живот немачких поручника најчешће је био окренут искључиво према конформизму. У Царској немачкој војсци се, чак и пошто би добили чин поручника, од већине официра тражило да наставе са обуком, кроз похађање Ратне школе (*Kriegsschule*) – осам месеци испуњених штивом из области борбене тактике, наоружања, утврђивања, обраде терена и војне организације.³⁵ Друштвени живот одвијао се махом у официрским клубовима у којима су друштвено-конзервативне, аристократске вредности доминирале над готово сваким аспектом живота официра, независно од њиховог друштвеног порекла.

Све ово довело је до начина живота који је, иако у великој мери привилегован и интензиван, ипак био скучен и изолован од остатка друштва. Не само да у градиву није било места подучавању официра о друштвеном, политичком и економском контексту ширег друштва, већ им је живот био толико ограничен, а снага друштвено-конзервативног програмирања коме су били подвргнути толико велика, да највероватније нису ни имали жељу да о тим стварима сазнају нешто више.³⁶ Спутаваше најважнијих способности официра на овакав начин показаше се погубним по њихов даљи развој.³⁷

Аустроугарски официрски корпус је на исти начин настојао да своје официре изолује од остатка друштва. С обзиром на искуство које је војска од 1848. године имала са цивилима – крвава револуција до које је дошло те године, чести етнички немири који су током наредних деценија избијали широм монархије, шкрти грађански парламенти и државна бирократија која ју је гушила – није ни чудо што је војно руководство настојало да у своје официре усади осећај незаинтересованости, ако не и одбојности, према грађанским утицајима.³⁸ Међутим, аустроугарски официри су, са друге стране, макар у једном аспекту били мање крути од својих немачких колега. Захваљујући разноликости која је била заступљена широм Аустроугарске, војна служба је младе официре Хабзбуршке монархије доводила у додир са саборцима много различитијег порекла и са много разноврснијим срединама него што је то био случај са њиховим немачким колегама. Историчар Гинтер Ротенбург о томе каже:

„Велика територијална разуђеност Двојне монархије подразумевала је благе терене Доње Аустрије и Бохемије, моћне планинске венце Алпа и Карпата, богате пределе Словеније и низије Галиције, дивље шуме Босне и Трансилваније и голе кршеве дуж далматинске обале. Гарнизони су били распоређени свуда – од рафинираних културних центара, попут Беча, Будимпеште и Прага, преко провинцијских градића као што су Грац, Аграм и Будвајз, па све до малих, изолованих заселака, што је служби у заједничкој војсци давало посебан карактер. Официру је могло да се догоди да једно време служи у великом граду, да би се потом затекао у изолованој тврђави у Босни или у блату неког сеоцета у Галицији. 'Људи који су напорно радили и опасно живели', како их је описао један енглески новинар, просечни аустроугарски пуковници доживљавани су као 'супериорни у односу на просечне немачке официре... Били су интелигентнији, лакше су се адаптирали, одржавали су ближе односе са својим људима, били мање подложни осипању и у невероватној мери лишени сваке ароганције' ”.³⁹

Енглески сведок кога цитира Ротенбург превише генерализује ствари када је реч о тадашњим немачким официрима.⁴⁰ Међутим,

има нечега у тврђњи да су, у односу на Немце, њихове аустроугарске колеге, у суштини, имале отворенији поглед на свет. Са овим аргументом, међутим, не треба претеривати. На крају, мера у којој је неко био вољан да усвоји напреднији поглед на свет зависила је од самог појединца. Једно је јасно: ни немачки, ни аустроугарски официри нису могли да очекују да ће од својих надређених научити оно што се односи на друштвену, политичку и економску реалност.

У међувремену, године које су претходиле Првом светском рату најавиле су злослутне промене у оба официрска корпуса. На крају деветнаестог и почетком двадесетог века, напредак у техници и индустрији омогућио је највећим силама да регрутују, снабдеју и опреме огроман број људи. Обим ратних дејстава, који је наговештавала појава многољудних снага широм Европе, захтевао је висок степен техничког знања и оперативно планирање какво до тада није било виђено. Револуционарно одбрамбено наоружање, напредак у области комуникација и појава војног ваздухопловства су током овог периода у основи изменили начин ратовања.⁴¹

У оквиру нове реалности коју су изазвали ти конвергентни елементи, амбициозним младим официрима се пружала прилика да савладају, не само традиционални начин војевања, већ да се, временом, опробају и у некој од најмодернијих области војне технологије и планирања. Младићи су, самим тим, најчешће покушавали да се квалификују за официрску службу, где су, као амбициозни млади официри, добијали прилику да савладају целокупну техничку, организациону и оперативну основу новог начина ратовања. Ова прилика пружала се само најспособнијима – од којих су многи из немачког и аустроугарског официрског корпуса касније завршавали на највишим војним положајима. Међутим, многим другим будућим официрима Вермахта је још пре Првог светског рата, за време самог рата, као и по његовом завршетку,⁴² такође пружена могућност да остваре своје амбиције, ако никако другачије, а оно путем премештаја у неку од одговарајућих војних области које су се, оријентисане у правцу нових технологија, веома брзо развијале – имали су

могућност да служе на дирижаблима, да буду митраљесци, да се баве комуникацијама на бојном пољу и сл.

Рад на техничком оспособљавању стручњака за војно планирање кулминирао је током међуратних година појавом „специјалиста за масовно уништење”. Припадници официрског корпуса немачких оружаних снага су ово обележје носили са посебним поносом. Међутим, све већи степен професионалне специјализације официра претио је, чак и пре избијања Првог светског рата, да доведе до штетних последица, подстичући амбициозне младе официре нових професионалних опредељења да раде и размишљају на начин који је био далеко специјализованији, усмеренији и интензивнији него пре. То је елиминисало несвакидашњи начин размишљања у обављању војних задужења и, што је за ову студију још важније, овакво уско гледање на ствари претило је да официрима ускрати могућност да даље развијају своју друштвену свест, политичку зрелост и општу отвореност према свету.⁴³ Иако све већа професионална специјализација није по сваку цену подразумевала овакав исход, вероватноћа да ће до њега доћи, бивала је све већа.

Та вероватноћа значајно се повећава када се у обзир узму неки веома узнемирујући догађаји из блиске будућности. Без обзира на то да ли се радило о Немачкој Вилхелма II или о Аустроугарској монархији, брутална визија света већ се назирала у ширим друштвеним слојевима. Степен друштвене и политичке неписмености у оба официрска корпуса био је толико висок да је највећи број официра – иако се није по аутоматизму приклонио таквом гледању на ствари – био неспреман да му се одупре у оној мери у којој би то било могуће да је ситуација била другачија.

У то време, једна од најутицајнијих, а вероватно и најштеднијих идеја у целој Европи, била је идеја друштвеног дарвинизма. Друштвени дарвинисти су веровали да борба између „супериорних” и „инфериорних”, као и истребљење или покоривање слабих од стране јачих, представља природан поредак ствари, не само у животињском свету, већ и у међуљудским односима. Деведесетих година деветнаестог века, пангерманском покрету су се прикључили они који су веровали да Немци, на основу својих

културних, научних и војних достигнућа, заузимају прво место међу свим постојећим људским „расама”.

У Немачкој су се припадници покрета окупили око Пангерманске лиге, а у деловима Аустрије у којима се говорио немачки језик, око *Народне сјранке за велику Немачку*. Обе групе су подржавали припадници одређених кругова средње класе. У случају Пангерманске лиге, то су били учитељи, државни службеници, лекари, правници и остали професионалци који су себе сматрали ауторитетима у друштву и чуварима немачке културе. У случају ГДВП, то су били студенти универзитета десничарског опредељења, као и уметници и дућанције којима су технолошке промене уливале страх.⁴⁴

Како су се немачки и аустроугарски официрски корпуси ширили, официри из оваквог окружења бројчано су надвладале остале. Чак и ако су истински веровали у пангерманску идеју, нису могли са сигурношћу да очекују посебно топао дочек у традиционалном окружењу било ког од ова два корпуса. То, међутим, није значило ни да ће у њима наићи на претерану нетрпељивост. Разлог за то налазио се у чињеници да је то окружење садржало извесне елементе који су били блиски и пангерманизму. Један од њих био је антисемитизам.

Од седамдесетих година деветнаестог века, „наука” друштвеног дарвинизма додала је одавно присутној традицији антисемитизма у Европи један, још мрачнији аспект, заснован на биологији. Она је поштоваоцима идеје пангерманизма обезбедила извитоперену основу за једнако ишчашено уверење да би Јевреје, као некога ко не припада немачком народу, требало спречити да „прљају”, а самим тим и слабе „чистоту” која је представљала темељ снаге немачког народа. Нарочито су пангерманисти у Аустроугарској монархији на Јевреје гледали као на духовну, економску и биолошку претњу. С обзиром на то да су се, као резултат страшних погрома у царској Русији,⁴⁵ хиљаде Јевреја из источних земаља настаниле у Аустроугарској монархији, а нарочито у Бечу, ово виђење је у очима грађанства постајало све основаније и све се брже ширило.

Како год било, чак и ако је у хабзбуршком официрском корпусу и било прикривеног антисемитизма, отвореног је било веома мало. Разлог је највероватније лежао у напреднијем погледу на свет који је пружало службовање на етнички разноликим територијама. Император Франц Јозеф изузетно је ценио лојалност свих својих поданика, како хришћана, тако и припадника других вера. Највероватније захваљујући њиховом високом образовању, број Јевреја међу резервним официрима био је непропорционално висок. Било их је много и међу официрима од каријере.⁴⁶

У освит Првог светског рата, Краљевско-империјална војска за Јевреје више није представљала безбедно окружење, као што је то некада био случај. Генерал Конрад, главнокомандујући генералштаба војске, као и надвојвода Франц Фердинанд који је, осим што је био наследник престола, био и војни генерални инспектор, били су декларисани антисемити. Осим тога, постојао је и „стаклени плафон” који је у одређеном тренутку онемогућавао даље напредовање, па је међу високим официрима и командним кадром, Јевреја било веома мало.⁴⁷ Не треба, међутим, претеривати када се ради о мери у којој је антисемитизам почео да прожима целокупан официрски корпус.⁴⁸ О томе сведоче, још увек релативно безазлена, искуства јеврејских официра аустроугарске војске који су се борили у Првом светском рату.

Северно од границе, слика је, међутим, била мало озбиљнија. Како наводи историчар Мартин Кичен, „антисемитизам је био једно од фундаменталних начела немачког официрског корпуса”.⁴⁹ С обзиром на то да приступање војсци Јеврејима није могло да се онемогући законским путем, они су одбијани на основу „процене карактера”. Јевреји који су потицали из трговачког окружења, на пример, могли су да буду одбијени због „непожељне” припадности буржоаском слоју друштва. Примедба једног од немачких официра из 1911. године била је типична за то време. Одговарајући на захтеве Јевреја за једнак третман у војсци, он је био запањен идејом да „спас Отаџбине зависи од тога да ли ће неколико Исидора, Манаса или Абрахама, декларисаних Јевреја, да буде примљено међу официре”.⁵⁰ Иако за сваку осуду, ова примедба осликава ‘стари’ економски и верски антисемитизам,

а не онај отровнији који је за основ имао биологију, и који су заговарали пангерманисти. Тај 'стари' антисемитизам је, са друге стране, био широко распрострањен и уврежен, и он ће поставити камен темељац за каснију појаву његове окрутније верзије.

У друштву је подједнако распрострањен био и антиславизам који се у истој мери увукао у оба официрска корпуса. Антиславизам официрског корпуса немачке царевине који је потицао из периода пре Првог светског рата био је усмерен нарочито ка „Истоку“. То није изненађујуће: заснивао се како на вековима старој русофобији, која је на Западу била уобичајена, тако и на идејама о „моралној мисији“ Немачке да цивилизује своје назадне, инфериорне источне суседе.⁵¹ Ове идеје почеле су да јачају од нестанка независне Краљевине Пољске и пресељења милиона Пољака у источне пруске провинције.⁵² Антиславизам додатно је ојачао и као реакција на експанзионистичку панславистичку идеологију, која је у периоду до 1914. године све више узимала маха у спољној политици царске Русије, нарочито у вези са Балканом.⁵³

У немачком официрском корпусу, антиславизам се простирао до самог врха. У фебруару 1913. године, начелник немачког командног кадра Хелмут фон Молтке је свом аустроугарском колеги Конраду саопштио да ће следећи рат представљати „борбу између Словена и Теутонаца“ за очување германске културе.⁵⁴ Конрад је одбацио разговор на тему ратовања на бази расних разлика, подсетивши Молткеа да Словени представљају 47 процената становништва Хабзбуршке монархије.⁵⁵ Шест месеци касније, Молтке је остао при истом уверењу, рекавши Конраду да ће до рата у Европи доћи „пре или касније“ и да ће се „превасходно радити о борби између Немаца и Словена“.⁵⁶

Са друге стране, иако су пангерманисти показивали изражене антисловенске тенденције, у Немачкој су постојали и други образовани буржоаски кругови – из којих је пристизало све више официра – чије је мишљење било другачије. Иако је и у његовој основи био антисловенски став, то мишљење је ипак садржало свест о доприносу Русије културном и интелектуалном животу Европе. У сваком случају, радило се о мишљењу које је било много позитивније од Молткеовог.⁵⁷ Истина, могуће је и

да се такво мишљење нових официра мењало пошто би постали чланови официрског корпуса. То, међутим, није значило да ће они моментално почети да следе Молткеов изражен антиславизам. Самим тим, распрострањеност израженог антиславизма не би требало преувеличавати.

Што се тиче генерала Конрада, он баш и није био најпозванији да свог немачког колегу прекорева због његовог антиславизма. Присећајући се времена из периода од 1878. до 1882. године, када се борио против словенских побуњеника у Босни, коју је била окупирао Хабзбуршка монархија, он се жалио на њихову „свирепост“, „бестијалност“ и „крволочност“.⁵⁸ На почетку двадесетог века, велики број етничких Немаца који су живели у Хабзбуршкој монархији би се сложио са њим. Разлог за ово лежао је делимично у расизму, заснованом на биолошкој основи, који се појавио осамдесетих и деведесетих година деветнаестог века. Други разлог делимично је била – нарочито пошто је 1907. године свима омогућено право гласа – све већа политичка мобилизација у редовима пангерманиста, у светлу онога што су многи Аустријанци доживљавали као „навалу Словена и еманципацију Јевреја“.⁵⁹ Најјачи извор антиславизма који се ширио царством ипак је била конфронтација монархије са Србијом, која је на крају довела и до катаклизме.

Током деценије која је претходила Првом светском рату, Србија је постала значајна сила на Балкану која се све више окретала против Хабзбуршке монархије. Значајној експанзији српских територија нарочито су допринели балкански ратови, вођени 1912. и 1913. године, услед чега су панслависти у Србији и Аустроугарској монархији почели више да се интересују једни за друге. Временом је почела да се рађа идеја⁶⁰ о уједињењу Србије са осталим словенским народима у царевини – што би по будућност монархије, наравно, било погубно. Не изненађује чињеница да су се аустријски новинари тих година према Србији односили са посебном нетрпељивошћу; на пример, Леополд Манда писао је о „аустрофобичној трулежи у држави“ на којој се заснивала спољна политика Србије и упозоравао да је циљ Србије „ослобођење и поновно уједињење свих земаља у којима

живе Срби“ – укључујући и оне које су биле у саставу саме Хабзбуршке монархије.⁶¹ Аустроугарска је 1908. године скоро заратила са Србијом и њеном савезницом Русијом око изненадне анексије Босне од стране Хабзбуршке монархије. Док су неки официри гледали на пожар који само што није букнуо као на конвенционалну међудржавну борбу, други су га посматрали као борбу између супериорних Немаца и инфериорних Словена.⁶²

Иако је страх од Србије и Русије као противника био јак, расни презир према Словенима у „модерном“, биолошком смислу није утицао на став војске у вези са политиком, као ни на понашање њених официра. Заиста, као што је Конрад напоменуо у свом разговору са Молткеом, општи антиславизам тешко да је представљао одрживу политику за монархију која је и сама била домовина толиком броју Словена – од којих су многи служили и у њеној армији. Словенске трупе у војсци биле су толико бројне да је било јасно да се потреба за толеранцијом и разумевањем од стране претежно немачких припадника официрског корпуса подразумева. Војна доктрина је то подржавала, Франц Јозеф је то захтевао, а већина хабзбуршких официра је то и практиковала.

Сам Конрад био је самопрокламовани друштвени дарвиниста и, макар на први поглед, чинило се да се значајан број официра слаже са његовим погледима на свет.⁶³ Међутим, друштвени дарвинисти попут Конрада размишљали су у смислу јаких и слабих држава, а не јаких и слабих раса. Он је веровао да ће Хабзбуршка монархија, ако жели да опстане, морати себе поново да освежи проактивном, прогресивном спољном политиком, упереном против њених главних спољних непријатеља. По Конрадовом виђењу, ти непријатељи су били Италија – упркос чињеници да су Италија и Аустроугарска званично биле савезнице – и, наравно, Србија. Заступао је мишљење да би таква политика могла да ојача монархију, не само у односу на спољне непријатеље, већ и у односу на елементе етничког национализма који су је нагрисали изнутра. У складу са тим, неуморно је промовисао своје ставове. Историчар Холгер Хервиг наводи:

„Осврт на Конрадове испаде током седмогодишњег периода који је претходио 1914. години, пружа увид у његов плодан ум.

Године 1907, Конрад је захтевао да се зарати са „урођеним непријатељима Аустрије“, Италијом и Србијом; следеће године, у питању су биле Русија, Србија и Италија. Године 1909, саветовао је предузимање војних активности против Србије и Црне Горе; године 1910, против Италије, а 1911, против Италије, Србије и Црне Горе. Године 1912, концентрисао се на борбу против Русије и Србије. Наредне године је био посебно продуктиван, па су војне студије припремљене за ратовање против Албаније, Црне Горе, Русије, Србије, па чак и Краљевине Пољске. Сваке године прављени су нови планови деловања против различитих комбинација ових земаља“.⁶⁴

Иако је Конрадов друштвени дарвинизам имао националне, а не биолошке одлике, политика којом је он резултирао, показала се као изузетно ратоборна. Она је, међутим, могла да делује уверљиво само ако би иза ње стајала армија која је била у стању да је и спроведе. Конрад је недостатак ресурса, изазван финансијском лудачком кошуљом везаном око војске, покушао да превазиђе настојањем да већину људства способног за борбу – пешадију – учини што издржљивијом и што агресивнијом. Изузетно напорна пешадијска обука довела је до тога да Конрадов друштвени дарвинизам изврши директан утицај на војнике, али и на спољну и војну политику коју је требало да заступају. Током ратних игара на Конрадовим модернизованим пешадијским маневрима, највећи број поена добијале су јединице које су највише напредовале и освајале највише циљева. Чињеница да ће револуционарни развој одбрамбеног наоружања, када заиста буде дошло до рата, онемогућити тако брзо напредовање, била је игнорисана. Такође, маневри су покушаје оснаживања и одбацивања слабости као такве довели до драстичних мера, где се од војника очекивало да пешаче толико дуго да су неки чак и умирали од исцрпљености.⁶⁵ Чини се да је психолошко оснаживање официра који су били подвргнути оваквим искушењима, и преживели их, у будућности одиграло значајну улогу.

Међутим, чак ни друштвени дарвинизам Конрадове сурове војне обуке, ни трансформација војног духа до које је она требало да доведе, нису били свемогући када се радило о хабзбуршком официрском кадру. Дошло је до суочавања са увреженим

„аристократским конзервативизмом“, којим се војна култура још увек одликовала. Код многих виших официра постојао је страх од промене, који је био видљив и код цара и главног војног инспектора, што је кочило Конрадов „свеж, радикалан“ приступ.⁶⁶ Могуће је да је утицај Конрадовог друштвеног дарвинизма спутавало то што су чак и многи официри који су се у томе са њим слагали, гледали на ту идеју, не толико као на радикалну промену, већ више као на оправдање за империјалну експанзију и стари хијерархијски поредак под новим именом.⁶⁷

Међу немачким официрима постојао је много смртоноснији начин да друштвени дарвинизам дође до изражаја, а то су били немачки колонијални ратови против „инфериорних“ народа у Африци и Азији. Најбољи пример за то било је изразито сурово гашење побуне племена Хереро у југозападној Африци 1904–1905. године.⁶⁸ Не треба потцењивати то у којој је мери искуство немачких војника у колонијалним кампањама довело до даљег поштравања начина на који је размишљала немачка армија. Војници који су учествовали у тим кампањама, пријављивали су се добровољно и било их је веома мало;⁶⁹ ниједан од немачких официра којима се бави ова студија није био међу њима. Понашање војске током колонијалних освајања није представљало небитан моменат и показало се као веома значајно, на пример, у време немачких парламентарних избора 1909. године. Они који су бранили начин на који се војска понела, приказивали су њено понашање као ствар националне безбедности, а војна култура је била до те мере уврежена у немачким круговима средње класе да су армију безрезервно подржавали политичари свих могућих опција.⁷⁰

Овакво громогласно одобравање могло је само да ојача тврд став немачке војске о колонијалном потчињавању других народа. Такав став је, међутим, већ имао јаку основу у немачкој војсци. Суровост немачког колонијалног освајања није била последица искључиво друштвено-дарвинистичког расизма. Радило се, наиме, о ратовима у којима се Немци нису борили против конвенционалних трупа, већ против наоружаних побуњеника. Гађење са којим је немачка Царска војска гледала на такве противнике превазилазило је оно које је било која друга војска показивала у деценијама које су претходиле 1914.

години. Дефинисање тога у којој је мери то гнушање формирало начин мишљења у немачкој војсци важно је ради разумевања онога што је обликовало њено понашање према побуњеницима за време Другог светског рата. Ово је идеалан тренутак да размотримо како је заправо дошло до тог степена нетрпељивости.⁷¹

Није само Немачка крајем деветнаестог и почетком двадесетог века водила немилосрдне колонијалне борбе против побуњеника, засноване на расним предрасудама. Војске свих највећих европских колонијалних сила, као и Америке, у деценијама које су претходиле 1914. години, непрекидно су се бориле против побуњеника, најчешће у виду локалног становништва које се противило империјалистичкој владавини. Такве кампање су подразумевале ратовање у условима за које конвенционалне трупе обично нису биле припремљене, те се могло и очекивати да ће они којима је наређено да ратују на овај начин сурово да се обруше на цивилно становништво. Разлози за то могли су да буду мржња или неповерење, жеља да се компензују сопствени недостаци, притисак с врха да се постигну одређени резултати или исфрустрираност и страх који су изазивали суровост у понашању. Искључујући изузетке, попут британске кампање против Бур-белаца у Јужној Африци у периоду од 1899. до 1902. године, бруталност војника подстицао је махом расизам који је постојао у том периоду. Једноставно речено, војницима беле коже, задојеним расизмом, било је лакше да убијају тамнопуте цивиле, у чему су их команданти обично свесрдно подржавали.

Ипак, ране деценије двадесетог века показале су да су макар неке од армија почеле да схватају предности мирољубивијих мера у односу на пуко сузбијање отпора. Иза тога је стајало постепено увиђање да активна подршка или – ако ништа друго – пасивна сарадња, могу у значајној мери да олакшају борбу против побуњеника. Могли су да буду чак и од кључног значаја за успех кампање. Одмерено понашање према побуњеничким дезертерима и заробљеницима, широко коришћење пропаганде и, што је можда било и најважније, друштвене и економске мере које су становништву биле од практичне користи – све је ово у великој мери доприносило успеху мисије.⁷²

Међутим, немачка војска – ако занемаримо оне разумне појединце – у највећој мери није успевала да сагледа предности оваквог приступа. Штетан утицај сопствене историје, када се радило о сузбијању покрета отпора, показао се превише јаким. Немачка војска је у Клаузевицу, доајену пруске војне мисли, имала посебно јаког заговорника становишта да је опасада и уништење непријатеља-побуњеника много препоручљивије од развучене, скупе, „пасивне“ безбедносне политике, посвећене заштити инфраструктуре од виталног значаја и путева који су се на окупираним територијама користили за снабдевање.⁷³ Међутим, оно што је у највећој мери поштрило став немачке војске вероватно је било њено искуство са *francs-tireurs* током француско-пруског рата 1870–1871. године – француским борцима који нису припадали редовној војсци или, у буквалном преводу, „слободним стрелцима“.⁷⁴

Током овог конфликта – који је представљао тачку кулминације у уједињењу Прусије са осталим немачким државама – међу пруским трупама и њиховим немачким савезницима дошло је до праве „психозе у вези са француским слободним стрелцима“, коју су изазвали чести и обично сурови напади на немачке војнике од стране наоружаних цивила у окупираној Француској. Одмазда Немаца је у оваквим ситуацијама била углавном блажа него што је то могла да буде – уместо масовних стрељања, прописивале су се високе новчане казне и уништавала се имовина. Међутим, дешавало се да дође и до заробљавања и убијања талаца и, колико год ове појаве биле ретке, њима је установљен преседан.⁷⁵ Пруски војни естаблишмент који је руководио немачким снагама презирао је било какве сметње у ономе што се доживљавало као „правилно“ вођење ратова – тј. у коришћењу покретне, техничке и тактичке супериорности од стране координиране и униформисане теренске војске у отвореној борби, са циљем да се непријатељске снаге победе у брзом надметању до уништења. Наравно, приврженост Пруса овој врсти ратовања заснивала се на њиховом веровању да им у њој нема равних.⁷⁶

Разлози за посебну аверзију која је у немачкој војсци током француско-пруског рата створена према партизанском ратовању

лежали су и у ограничењима саме немачке војске. Она се ослањала на концентрацију највећег могућег броја снага подржаних супериорном тактиком и технологијом, не разумевајући у потпуности остале елементе који су често били од кључног значаја за успешно окончање рата. На пример, иако су Немци 1870. године победили Французе на терену, оно што је следеће године довело до окончања рата, биле су заправо дипломатске активности. Умањујући значај, не само дипломатије, већ и фактора попут логистичког планирања, шпијунаже, координираног рада са институцијама које нису припадале војсци, и – у случајевима појаве оружаног отпора – довољне сарадње са окупираним грађанством, немачка војска се показала ускоумном до нивоа екстремне кратковидости. Уместо да укључи и ове елементе, њено претерано ослањање на битку до истребљења, уз употребу максималне, концентрисане силе, чинило ју је још неспособнијом да се носи са оружаним отпором него што је то, под другачијим околностима, могло да буде. Услед тешкоћа са којима се због тога суочила, њено понашање је постало још оштрије – овога пута као резултат исфрустриране амбиције и компензације за неуспех.⁷⁷

Када је немачка војска на крају, уз изузетан напор и примену силе, успела да оружани отпор приведе успешном, мада бруталном, исходу, таква „победа“ је само додатно утврдила њен став да се „до успеха долази искључиво путем терора“.⁷⁸ Није помагало то што је немачким грађанско-политичким институцијама недостајала моћ коју су њихове колеге у другим државама имале када се радило о држању бруталног понашања војске под контролом.⁷⁹ Немци ће, нарочито током Првог светског рата, своје понашање бранити са додатним жаром, наводећи значај „војно неопходног деловања“ у светлу међународних критика којима су били изложени и великом броју међународних закона који су тада због њих уведени.⁸⁰ Аустроугари су углавном подржавали немачки став, али из других разлога. Хабзбуршка војска је партизанско ратовање везивала за унутрашњу револуционарну борбу – нешто чега се напосто грозила још од времена када је крвав устанак који је избио 1848. године скоро срушио монархију.⁸¹

Дакле, пред почетак Првог светског рата, два официрска корпуса пролазила су кроз процес значајних и делимично узнемирујућих

промена. У друштвеном смислу били су отворенији, али су били подложнији опасним идеологијама и преокупирани савладавањем техничких аспеката ратовања, више него што је то био случај током претходних четрдесет година. Вођење колонијалних ратова, на начин који им је био посебно одбојан, за немачку војску је представљало погодно тло за појаву суровости.

Степен у коме су ови догађаји утицали на трансформацију начина размишљања официра пре 1914. године био је ипак веома ограничен. Иако се узнемирујуће понашање појавило у оба корпуса, укупни ефекат још увек није био ни близу прототипу националсоцијалистичког погледа на ствари. Прилично одвојена од остатка света, оба официрска корпуса су заступала и много безопасније вредности. На пример, иако конзервативност многих официра можда није дозвољавала да се отворе према ширем начину гледања на ствари, традиционална хришћанска уверења којима се конзервативизам често одликује, могла су да спрече, или макар ублаже радикалније утицаје. Иако је војно школовање које су немачки официри пролазили у њих усађивало читав спектар штетних идеја, инсистирало се и на квалитету карактера, самосвести и личној одговорности.⁸² У међувремену је мултиетничка природа аустроугарске војске помогла њеним официрима да задрже поглед на свет који се одликовао широкоумном умереношћу и реакционарнијим особинама. Било би, дакле, погрешно закључити да је комбинација друштвене и политичке кратковидости, уске техничке специјализације и појаве друштвеног дарвинизма, са свим њиховим опаком пратећим појавама, једнако штетно деловала на све официре.

Како год било, постоје многе назнаке да је темељ узнемирујућих тенденција већ био у фази изградње, и то на веома широкој основи. Било је потребно да се догоди нешто ново да би се бетон стегао; у овом случају, то је био Први светски рат.